

А н о т а ц і ї

В статье Бутыриной М.В. «Стереотипизация ислама в масс-медиа» освещаются особенности масс-медийной стереотипизации ислама. Актуализируются вопросы формирования и функционирования этнорелигиозных стереотипов.

Ключевые слова: этнорелигиозные стереотипы, масс-медиа, ислам, религия, национальная идентичность.

The problem of mass media stereotype formation of Islamic theme is under study in the thesis by M. Butyrina “**Stereotyping of Islam in Mass-media**”. The factors and conditions of ethnical and religious stereotype formation are researched here.

Key-words: ethnic and religious stereotypes, mass-media, religion, Islam, national identity.

О.Гнесь*

УДК 316.774: 316.647.8

СТЕРЕОТИПІЗАЦІЯ ІСЛАМУ І ФОРМУВАННЯ ІСЛАМОФОБІЇ В УКРАЇНІ ЗАСОБАМИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Авторка О.Гнесь у статті «Стереотипізація ісламу і формування ісламофобії в Україні засобами масової інформації» визначає роль українських ЗМІ у світовому конфлікті цивілізацій та обґрунтовує принцип «міжцивілізаційної об'єктивності» у роботі журналістів.

Ключові слова: мас-медіа, медіа-простір України, іслам, тероризм, стереотипи, міжнародні новини.

Світ поділений на цивілізації за сплавом ознак: територіальних, політичних, ідеологічних, економічних, соціальних, релігійних, спільної історичної пам'яті тощо. В основі лежать культурні відмінності між спільнотами людей [Baylis John, Smith Steve The Globalization of World Politics. An introduction to international relations. Third edition. – London.: Oxford University press, 2007. – P. 812., 539-553 p.]

На цивілізаційній мапі світу домінує Західна цивілізація з геополітичним центром у США. Єдина світова пандержава чинить тиск на інші країни, насаджуючи свою систему цінностей та устрій в усіх галузях життя. Найбільший опір тискові США (експансії демократії, поширенню масової культури та ринку вільної торгівлі за західними правилами гри тощо) серед усіх цивілізацій чинить Ісламська на чолі з Іраном.

* О.Гнесь – магістр журналістики, кореспондент міжнародного відділу телеканалу «Інтер».

Дослідження цього питання на сьогодні залишається **актуальним**, оскільки протистояння двох цивілізацій набуло глобальних масштабів, виявило себе в усіх сферах та потребує всебічного і глибокого вивчення.

Україна теж займає певне місце на цивілізаційній мапі світу. Вона належить до Російсько-ортодоксальної цивілізації згідно інтерпретації А.Д.Тойнбі, до Православно-слов'янської – за С.Гантінгтоном, до Східноєвропейської – вважають Б.Кузик та Ю.Яковець. За Збігневим Бжезинським, Україна – буферна зона між Європою та Росією. В кожному разі, Київ не стоїть осторонь кросс-цивілізаційного розвитку і відіграє в ньому певну роль. Українські журналісти залучені у глобальні процеси, а сама держава інтегрована у світовий інформаційний простір. На населення країни впливають ЗМІ інших країн і водночас українські медіа мають свою аудиторію за кордоном.

Отже, ми поставили за **мету** у статті з'ясувати, як протистояння цивілізацій (насамперед Ісламської та Західної) проявляє себе в українських ЗМІ: чи воно впливає взагалі (і якщо так, то якою мірою) на роботу журналістів. Для цього виконаємо **завдання** – експериментально перевіримо й обґрунтуємо характер участі українських ЗМІ в інформаційному конфлікті цивілізацій.

Таким чином, за **предмет** дослідження взято відображення глобально-цивілізаційного інформаційного та ідеологічного протистояння у мас-медіа України та їх роль у генеруванні ісламофобних стереотипів у громадській думці. Щоб досягти поставленої мети і розв'язати окреслені задачі, ми застосували цивілізаційний підхід і вдалися до таких **методів**: включене спостереження для аналізу ситуації в українських ЗМІ; експрес-моніторинг, контент-моніторинг і контент-аналіз (кількісний метод збору даних і якісний – для їхнього аналізу) для виявлення та аналізу прояву конфлікту цивілізацій в українських мас-медіа.

Основний зміст статті. Джерельна база дослідження є досить потужною, оскільки феномен протистояння цивілізацій від часів Ф.Фукуями [Фукуяма Ф. Конец истории? – [електронний ресурс] – Режим доступу до тексту: www.netda.ru/belka/nomipor/fukujama.htm] та С.Гантінгтона [Хантінгтон С. Столкновение цивилизаций. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603 с.] досліджувала ціла плеяда закордонних і вітчизняних науковців: Б.Льюїс, Б.Барбер, З.Бжезинський, Б.Кузик і Ю.Яковець, О.Малашенко тощо – з позицій Західної цивілізації ⁷; Абу-ль-Хасан Алі

⁷ Lewis B. Roots of Muslim Rage. Why so many Muslims deeply resent the West, and why their bitterness will not easily be mollified. – 1990. – Sept. – <http://www.theatlantic.com/doc/199009/muslim-rage/>; Льюїс, Бернард Что не так? Путь Запада и Ближнего Востока: прогресс и традиционализм. – М.: Олимп-Бизнес, 2003. – 224 с.; Луїс, Бернард. Ислам и Запад. – М.: ББИ, 2003. – 320 с.; Barber Benjamin. Fear's Empire. War, Terrorism, and Democracy. – New York, London: W.W. Norton & Co., 2003. – P. 220.; Barber Benjamin Jihad vs. McWorld // The Atlantic. –

Надві, М.Ікбал, М.Хаттамі, Ахмад-Каді Ахтаєв та інші – з позицій Ісламської цивілізації.⁸ Тему також досліджували українські науковці: викладачі Київського національного університету ім. Т.Г.Шевченка А.Чічановський, В.Шкляр і О.Порфімович, співробітники Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України – А.В.Арістова, А.М.Колодний, Т.В.Хазир-Огли, О.С.Кисельов, викладачі Ісламського університету України Фатіх Хазрат та Ільдар Хазрат. Наукові розвідки мають викладачі громадського ісламського центру «Аль-Раїд» Іслям Гімадутін та Тарік Сархан, голова Духовного управління мусульман України Шейх Ахмед Тамім, директор Інституту релігійних наук св. Томи Аквінського отець Адам Добжинський. Питаннями відносин Західної та Ісламської цивілізацій ретельно займаються в Інституті сходознавства ім. А.Кримського та в Міжрегіональній академії управління персоналом.

Грунтовні дослідження проводяться у галузях політики, економіки та культури. Адже кожна із цивілізацій має свою:

1. політичну модель (у Західній цивілізації – демократія, в Ісламській – тенденція до встановлення теократії, оскільки «ісламська політична культура по своїй суті закріплює принцип релігійної теократії, обумовленій єдністю і нероздільністю духовної і світської влади голови мусульманської спільноти» [Василенко І.А. Диалог цивилизаций: социокультурные проблемы политического партнерства. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – 272 с.];
2. економічну модель (у Західній – капіталізм, в Ісламській – змішаний вид);
3. військову потужність та ідеологічне підґрунтя (у Західній – масове споживання, масова культура, демократія та особистісна свобода, в Ісламській – орієнтація на виконання заповідей Корану, підпорядкування всіх сфер життя релігії);

1992. – March. – <http://www.theatlantic.com/doc/199203/barber/>; Бжезинський, Збігнев. Великая шахматная доска (Господство Америки и его геостратегические императивы): Пер. с англ. – М.: Междунар. отношения, 1998.; Бжезинський, Збігнев. Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство: Пер. с англ. – М.: Междунар. отношения, 2005. – 288 с.; Кузик Б.Н., Яковець Ю.В. Цивилизации: теория, история, диалог, будущее: В 2 т. – М.: Институт экономических стратегий, 2006. – 646 с.; Малашенко А. Исламская альтернатива и исламистский проект. – М.: Изд-во «Весь мир», 2006. – 221 с.

⁸ Надві, Абу-ль-Хасан Али. Что потерял мир по причине отхода мусульман от ислама / Пер. с английского. – М.: Издательский дом «Ансар», 2006. – 192 с.; Ікбалл, Мухаммад / Энциклопедия «Кругосвет». – <http://slovari.yandex.ru/dict/krugosvet/article/a/aa/1009594.htm/>; Хатами, Сейед Мохаммад. Страх перед бурей. Пер. с персидского Х. Вахриза. – М.: Изд-во МГУ, 2001. – 128 с.; Ахтаєв Ахмад-Каді Война идей. – М.: 2005. – 120 с.

4. систему мас-медіа з власними стандартами професіоналізму, межами етики, принципами, правилами, цілями, завданнями, методологією тощо.

Ми взялися проаналізувати останній, найменш досліджений в Україні, аспект протистояння цивілізацій: протікання конфлікту у мас-медійній сфері. У цьому і полягатиме **наукова новизна** роботи.

Важко порахувати, скільки насправді жителів України на запитання «Яку релігію сповідують терористи?» дадуть відповідь «іслам», а відтак «хто такі мусульмани?» – терористи. Такої статистики не ведуть, але потенційні результати можуть бути шокуючими.

Зважимо на те, що дослідження особливостей сприйняття і запам'ятовування особою інформації, зокрема, новин, що їх постачають ЗМІ, свідчать: вже через три години після сприймання людина забуває 30% почутого і 20% побаченого, а через 3 дні – всі 90% інформації [Жаворонков А.Н. Факторы влияющие на процесс обучения // Publishing house Education and Science s.r.o. – [електронний ресурс] – Режим доступу до тексту: [http://www.rusnauka.com/ONG/Pedagogica/3_zhavoronkov%20a.n.\).doc.htm/](http://www.rusnauka.com/ONG/Pedagogica/3_zhavoronkov%20a.n.).doc.htm/).]

Тепер уявимо пересічного українця, який майже щовечора дивиться телевізор: за приготуванням їжі, її поглинанням, побутовими клопотами чи іншою діяльністю. Мозок при цьому розслаблений і податливий до потоку інформації з «блакитного екрану», «не відфільтровує» й не аналізує його, сприймає інформацію пасивно. У його підсвідомість безперешкодно закрадаються і закарбовуються там образи, кліше, стійкі асоціації. У такий спосіб ЗМІ формують стереотипи – «спрощені, схематичні образи соціальних об'єктів, які поділяє достатньо велика кількість членів соціальних груп» [Стереотипы социальные // Энциклопедия «Кругосвет». – [електронний ресурс] – Режим доступу до тексту: – <http://slovari.yandex.ru/dict/krugosvet/article/2/>]. Один серед таких стереотипів – «іслам дорівнює тероризму», «всі мусульмани – терористи», про що переконливо свідчить моніторинг і кількісно-якісний контент-аналіз медіа-простору України.

Не претендуючи на загальнонаціональний масштаб дослідження, ми обрали за об'єкт моніторингу лише один телеканал, але із найвищим рейтингом в Україні – «Інтер» (частка телеканалу по аудиторії «18 і більше років» у крупних містах «50 тис. і більше населення» станом на вересень 2008 року склала 20,7% [«Інтер» став лідером телебачення у вересні // U.A.Inter. Media Group Limited. – <http://www.uaimg.com/ua/>].

Зауважимо, що висвітлення подій та явищ, які стосуються мусульман та ісламу, не є пріоритетними на «Інтері». Про це свідчить той факт, що 76,4% повідомлень подані у коротких формах (ВМЗ, СНХ та студій), у яких неможливо розкрити суть порушеної проблеми, вона лише побіжно окреслюється. Однак, ми проаналізували всі вечірні випуски телеканалу (вихід в ефір приблизно о 17.00 з понеділка по п'ятницю включно) за період дослідження з січня по жовтень 2008-го року. Отримані результати засвідчили, що серед 55-ти повідомлень, у яких звучали слова із корінням

«іслам» і «мусульман», майже половина (25 повідомлень, 45,5%) були пов'язані з тероризмом:

Теми новин (7)	Кількість (55)	Відсоток (100%)
Теракт, терористична загроза	25	45,5%
Ісламізація	7	12,7%
Політика	6	10,9%
Війна	6	10,9%
Образа мусульманських святинь	5	9,1%
Земельний конфлікт	4	7,3%
Культура	2	3,6%

Інший моніторинг тих самих новин за аналогічний період, але за ключовими словами «**теракт**» і «**терор**», показав, що: за перші десять місяців 2008 р. слово «теракт» прозвучало у програмах новин 74 рази, слова із коренем «терор» (тероризм, терорист, терористичний, антитерористичний) – 66 разів. Загалом 140 разів. За цей період темі тероризму було присвячено 92 повідомлення: у 36-ти із них йшлося про теракти, 32 – сповіщали про загрозу тероризму і розповідали про необхідність боротьби із ним, про заходи, які проводяться у цій площині. У 17 новинах – йшлося про теракти, що сталися давно або напередодні, їх згадували докладно або побіжно (у 7-ми із них йшлося про теракти 11 вересня). Лише 7 новин, хоча і містили ключові слова, але розповідали про інше: слова «терорист» і «тероризм» у цих повідомленнях вживалися як алегорія (наприклад, протестувачі в Індонезії називали «терористом» нідерландського політика Герта Вілдерса за створення фільму «Фітна»). У повідомленнях також йшлося або про спростування версії теракту, вибух побутового газу, телефонний чи побутовий «тероризм».

Категорії повідомлень	Кількість повідомлень (92)	Відсоток повідомлень (100%)
Теракт	36	38%
Загроза терактів, боротьба із тероризмом	32	35%
Згадка про теракт	10	11%
Згадка про теракт 11 вересня	7	8%
Не теракт	7	8%

З усіх новин, які повідомляють про теракт, терористичну загрозу, боротьбу із тероризмом, згадують про теракти і спростовують версії теракту, **половина – так чи інакше пов'язана з ісламом (!)**. Йдеться про те, що теракт або стався у мусульманській країні (і за кадром мається на увазі, що його здійснив сповідувач ісламу), або ж його ставлять за вину радикальному

ісламістському угрупованню (чи-то сама організація бере на себе відповідальність за теракт, чи журналіст озвучує версії та підозри правоохоронців, місцевої влади або преси). Один раз за досліджуваний період в ефірі навіть прозвучало словосполучення «ісламське угруповання» та «мусульманські сепаратисти». Цей моніторинг чітко показує, що у половині випадків про іслам та мусульман розповідають лише у «зв'язці» з тероризмом, а про тероризм – у сполученні з ісламом.

Відтак відбувається процес навіювання і формування стереотипів, в результаті якого «люди з легкістю виявляють готовність давати широким соціальним категоріям неідентифіковані, грубі, упереджені оцінки і ці характеристики відрізняються стабільністю протягом тривалого часу» [Мельник Г.С. Стереотип, формирование стереотипов в процессе массовой коммуникации // Библиотека «Пси-фактор». – [електронний ресурс] – Режим доступу до тексту: – <http://psyfactor.org/lib/stereotype1>]. Глядач групує людей (в нашому випадку мусульман) за легко помітними ознаками, спираючись на свої уявлення про властивості і якості такої групи. У нашому випадку це – схильність до тероризму, навіяна засобами масової інформації. Як наслідок, «людина сприймає інших як таких, що належать до певних груп, які виділяються за певними категоріями: віком, расою, професією, в нашому випадку – віросповіданням. При сприйнятті довколишнього світу людина спирається на власні уявлення про те, що всі люди у межах специфічної групи мають ті самі риси і характеристики». В результаті «формується очікування щодо інших і людина інтерпретує їх поведінку відповідно до своїх стереотипів» [Стереотипы // Информационный портал руководителя организации New-Org.ru. – [електронний ресурс] – Режим доступу до тексту: http://www.new-org.ru/?m=persons_texts&an=stereotips/]. Отже, глядачу нав'язують стереотипи про те, що мусульмани лише тим і займаються, що терактами, а відповідно всі теракти – справа рук мусульман.

Застосувавши метод включеного спостереження, опишемо роботу журналіста-міжнародника на ранкових змінах на телеканалі «Інтер», на якому авторка має честь працювати кореспондентом міжнародного відділу з вересня 2008 року. (Аналогічна ситуація на телеканалі «К1», де авторка працювала з липня 2007 року по вересень 2008 року і на «5 каналі» – досвід роботи з лютого по липень 2007 року.)

Один-двійко журналістів-міжнародників приїжджають о 5.15 ранку в офіс. Вмикаються чотири телевізори з телеканалами на зрозумілих йому/їм мовах – «CNN», «BBC», «Reuters», можливо «НТВ», «Euronews» (російська версія); відкриваються інформаційні сайти – приблизно ті самі: перший – «Reuters». Спочатку близько півгодини журналіст проводить моніторинг подій, що сталися за ніч, пізній вечір або про які стало відомо о цій порі.

На перший ефір о 7.00 журналіст готує три-п'ять коротких повідомлень: 30, максимум 50 секунд тексту з вуст ведучого, часткового перекритого відео «Reuters» (БЗ або ВМЗ). На 7.30, 8.00, 8.30 або 9.00 – може підготувати сюжетик на півтори-дві хвилини (не більше), а на додаток ще

декілька коротких повідомлень. На написання одного такого повідомлення відведено від 10 до 30 (максимум) хвилин. У такому поспіху свідомість, чи-то підсвідомість, видає на-гора зручні кліше і, зрештою, стереотипи. Наступний випуск новин о 12.00. Але його наповнення планують не раніше 10.00, оскільки агенція відео та інформації Reuters надсилає відео-файли за певним розкладом. Лише о десятій стає приблизно зрозуміло, яке відео є в нашому розпорядженні, а отже, про які події можемо повідомити аудиторії («картинка» – один із головних пріоритетів у телевізійній журналістиці).

Новина на блакитному екрані «живе» не більше доби. 24 години – це максимум, який тільки можна собі уявити. ТВ може подавати події «у розвитку», але це стосується тільки найважливіших, найрезонансніших подій або ситуації, «якщо сьогодні немає новин» (тобто їх не запропонував «Reuters» та Інтернет). Крім того, про «події в світі» українські телеканали повідомляють за залишковим принципом: спочатку про «українське» в Україні і в світі, потім – про світове. Якщо залишаються хвилини «вільного» ефіру – вони заповнюються «міжнародкою».

Це – та реальна атмосфера і ті умови, у яких творяться міжнародні новини в Україні, і навряд чи вони зміняться у найближчі декілька років. Що ми отримуємо в результаті, а точніше, як наслідок? Прирівнювання всіх мусульман до терористів і розширення поняття самого тероризму. Журналісти фактично розмили його межі: «тероризм» у ЗМІ вже не розглядають як енциклопедичний «засіб політичної боротьби», запропонований британським політологом Браяном Крозьє у 1922 році («як мотивоване насилля з політичними цілями») [Brian Crozier // Wikipedia the free encyclopedia. – [електронний ресурс] – Режим доступу до тексту: http://en.wikipedia.org/wiki/Brian_Crozier/]. Ми беремо до уваги, що тероризм – це «термін, який не має узгодженого визначення серед урядів і наукових аналітиків (проте його майже завжди вживають у негативному значенні, найчастіше для характеристики дій, які загрожують життю)». [Короткий оксфордський політичний словник / Пер. з англ.; за ред. І.Макліна, А.Макмілана. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2005. – 189 с.]. Кожна держава і організація інтерпретує визначення тероризму по-своєму. Хіба що Організація Об'єднаних Націй в результаті обміну науковими концепціями між 192 країнами світу, запропонувала узагальнене єдине визначення тероризму: це «груба зневага до цілей і принципів ООН, яка може загрожувати міжнародному миру і безпеці, ставити під загрозу дружні відносини між державами, заважати міжнародному співробітництву і вести до порушення прав людини, основних свобод і демократичних основ суспільства» [Declaration on Measures to Eliminate International Terrorism // UN. – 1994. – 9 Dec. - [електронний ресурс] – Режим доступу до тексту: www.un.org/documents/ga/res/49/a49r060.htm/].

Журналісти зазвичай обирають це занадто широке визначення, ідентичне визначенню «насилля». Тож будь-який злочин із застосуванням

вибухівки у країнах Близького Сходу, тим паче із жертвами, іменують тероризмом.

Під час моніторингу ми натрапили на парадоксальний випадок у новині з Ірану за 14 квітня 2008 року. У першому реченні журналіст повідомляє, що стався теракт, а в передостанньому уточнює: «правоохоронці вже заявили, що терористичні угруповання до вибуху не причетні». Виявляється, «у мечеті здетонували боєприпаси, котрі були частиною експозиції, присвяченої ірано-іракській війні». Терористом називають кожного смертника, бандита і зловмисника з Близького Сходу – одразу, ще до початку слідства і тим паче не чекаючи його результатів та вердикту суду.

Крім того, із 92 новин, пов'язаних з тероризмом, які вийшли в ефір з січня по жовтень 2008 року у вечірніх випусках новин на Інтері, – лише у 30 випадках вказувалась назва конкретної організації, які низка країн вважає терористичними (в інших країнах їх називають політичними партіями, партизанами, борцями за свободу тощо). Це - «Аль-Каїда», «Талібан», «Армія Палестини», «Бригади мучеників Аль-Акси», «Бригади визволення Галілеї – мученики Імада Мугнії та Гази», «ХАМАС», «Ісламський Джихад» та «Комітети народного супроводу», «Курдська робітничка партія», «Об'єднаний фронт звільнення Ассаму» і особисто Усама бен Ладен. А також три організації, не пов'язані з ісламом: «Фарк», «Ета», «Тамільські тигри» («Тигри визволення Таміл Ілама»). Стійкими словосполученнями вже стали фрази «пакистанські ісламісти», «уйгурські бойовики», «баскські сепаратисти», «суданські повстанці», «сомалійські пірати». У новинах не гребують такими кліше як «ісламістське угруповання» і «мусульманські сепаратисти». Серед популярних слів – «терористи», «бойовики», «смертники», «екстремісти», «радикали», «ісламісти», «міжнародне угруповання», «самогубці-бомбісти».

Притому, причина полягає не у масовій цілеспрямованій ксенофобії щодо мусульман чи у провіді цілеспрямованого ідеологічного навіювання. Так гучніше, ефектніше, зручніше розпочинати перше речення у повідомленні, зрештою стилістично правильно без тавтології (пам'ятаємо, що у журналіста є десять хвилин на прочитання тексту події в декількох англомовних варіантах або одному іншомовному, її аналіз і написання власної інтерпретації).

Типовий шаблон інформаційного повідомлення: «І до подій у світі. Теракт у столиці Іраку. На центральному ринку Багдада у повітря злетів автомобіль, начинений вибухівкою. За попередньою інформацією, п'ятеро людей загинули, тридцятьоро зазнали поранень. Наразі жодна із організацій не взяла на себе відповідальність за цей злочин». Все. Крапка. Далі – до інших подій. Якщо на завтра виявиться, що це був вибух побутового газу у сусідньому будинку, про це вже ніхто не згадає, тому що поспішаємо далі, «до інших подій у світі» (пам'ятаємо про життя новини тривалістю у 24 години і залишковий принцип відбору новин. Скоріше, ми повідомимо про новий «теракт», ніж згадаємо вчорашній).

Після написання сотні подібних новин журналіст сам починає мислити стереотипами і називати терористами і сомалійських партизанів-ісламістів і місцевих піратів (хоча у других на відміну від перших немає політичних вимог, лише вимога викупу, отже, це – бандитизм). Показовою є надзвичайна подія у центрі Єрусалиму 22 вересня 2008 року.

Ось як її висвітлював Інтер:

1) *НА КАМЕРУ: До подій у світі. У Єрусалимі водій легкового автомобіля – врізався у натовп людей. Щонайменше 12-теро - зазнали серйозних поранень, одна людина у важкому стані. НА ВІДЕО: Усе трапилося на жвавому перехресті між єврейською та арабською частинами Єрусалиму. Ізраїльська поліція вважає дії водія **терористичним актом**. Зловмисника застрелив охоронець мерії міста, розташованої поруч. КІН. ВІДЕО. 23 вересня 2008, випуск о 7.00*

2) *НА КАМЕРУ: У Єрусалимі водій легкового автомобіля - врізався у натовп людей. Щонайменше 12-теро - зазнали серйозних поранень, двоє у важкому стані. НА ВІДЕО: Усе трапилося на жвавому перехресті між єврейською та арабською частиною Єрусалиму. Всі постраждали - ізраїльські солдати. За кермом автомобіля був **житель Східного Єрусалиму**. Його одразу ж після атаки застрелили. Правоохоронці вважають дії водія навмисними і називають вчинок **терористичним актом**. КІН. ВІДЕО 23 вересня 2008, випуск о 8.00*

3) *НА КАМЕРУ: Ізраїльська поліція - встановила особу водія, який на легкому автомобілі в'їхав у натовп і поранив щонайменше 12-тьох людей. НА ВІДЕО: Це 19-річний житель східної частини міста, **палестинець з ізраїльським паспортом**. Інцидент, нагадаю, стався цієї ночі у центрі Єрусалиму. Юнак на легкому авто врізався у натовп солдатів, котрі саме поверталися з туристичної прогулянки містом. Заступник командувача роти наказав стріляти на ураження. У поліції відкидають версію дорожньої аварії і вважають дії водія **терористичним актом**. КІН. ВІДЕО. СИНХРОН (МІККІ РОЗЕНФЕЛЬД РЕЧНИК ІЗРАЇЛЬСЬКОЇ ПОЛІЦІЇ): Ми підтверджуємо, що стався теракт. Підозрюваного вбито. Спочатку у нього поцілів солдат ізраїльської армії, потім двічі вистрелив поліцейський. 23 вересня 2008, випуск о 12.00.*

Отже, глядач Інтера запам'ятав, що в Ізраїлі палестинець здійснив терористичний акт, напав на ізраїльтян. Проте, наступного дня в «Інтернеті» (сайт компанії ВВС) з'явилося інтерв'ю батьків водія авто, котрі розповіли, що їхній 19-річний син не мав водійських прав, погано керував автомобілем, юнак просто не впорався із керуванням, він ніколи в житті не замахнувся би на життя невинних людей [Отец палестинца: машина врезалась в толпу случайно // BBCrussian.com. – 2008. – 23 сент. – [електронний ресурс] – Режим доступу до тексту: news.bbc.co.uk/hi/russian/international/newsid_7632000/7632323.stm]. Звісно, «Інтер» про це не повідомив, адже було достатньо нових свіжих новин і на додаток – політична криза в Україні. Що залишилося у свідомості пересічного українця? Черговий стереотип:

«Палестинці в Ізраїлі терористи». І для цього було достатньо тридцяти секунд поспіхом написаного і поспіхом виправленого редактором-літредактором-ведучим тексту, що прозвучав з вуст диктора, частково перекритий відеорядом.

Такій «мові ворожнечі» українських телевізійних журналістів-міжнародників ніхто не вчив. Так склалися обставини, у яких вони змушені працювати. Так налагоджена система. Зрештою, вони, тобто ми, інерційно мислимо як представники Західної цивілізації, не маючи снаги піднятися над цією ідентифікацією. На наукових конференціях і зборах, у колективі колег ми дискутуємо про об'єктивність журналістів, але завжди – в межах ідеології Західної цивілізації. Журналісти, на жаль, не вбачають своєю задачею вийти на новий рівень професійних стандартів, який полягає у «міжцивілізаційній об'єктивності». Але це питання назріває і у майбутньому на нього доведеться дати відповідь.

Застосувавши метод включеного спостереження та консультацій з експертами, ми з'ясували, що телеканал «Інтер» працює за тією схемою, як і решта провідних загальнонаціональних українських телеканалів: «1+1», «ICTV», «Новий канал», «Перший національний», «5 канал». Вони не мають серед своїх цілей формування ісламофобських настроїв в українському суспільстві та не прагнуть перемоги Західної цивілізації, але інерційно виконують цю програму. Застосувавши метод індукції, ми можемо припустити, що решта телеканалів України так само веде бій на боці Заходу. Ця гіпотеза потребує перехресної перевірки: контент-аналізу випусків новин кожного загальнонаціонального телеканалу.

Отже, на сьогоднішній день, враховуючи ситуацію в українських телевізійних ЗМІ, місія врівноваження образу мусульманина та ісламу у вітчизняних медіа лежить на мусульманських культурних, духовних та просвітницьких центрах на території України. Головні з них із центральними офісами в Києві: Всеукраїнська асоціація громадських організацій «Альраїд», Релігійне управління незалежних мусульманських громад України «Київський муфтїят», Духовне управління мусульман України, мусульманська релігійна громада «Аль-Іхлас», Духовне управління мусульман України «УММА». Якою має бути стратегія цих організацій в інформаційному просторі України?

По-перше, цим організаціям необхідно налагодити співпрацю з телеканалами через окремих журналістів, щоб мати своїх постійних «речників» у ЗМІ. Для цього не треба їх вербувати і навертати в іслам. Можна організувати майстер-клас – серію тренінгів «лікнепу» про іслам. Запросити на них по одному-два представників від каналу – із загального відділу і міжнародного; обмінятися прямими телефонами і адресами електронної пошти; «налагодити контакти». Наприклад, посольство Ізраїлю в Україні періодично проводить зустрічі з журналістами, на яких пояснює специфіку палестино-ізраїльського конфлікту.

По-друге, необхідно створювати інформаційні приводи – свята, події, акції. Так, наприклад, свято Курбан-Байрам ранкова редакція «Інтера» висвітлювала у випусках о 6.00, 7.00 і 8.00. А о 12.00 – додала у випуск інформацію, про те, як у Києві, в культурному центрі «Аль-Раїд», відзначали Свято жертвопринесення. На подібні заходи потрібно запрошувати загалом представників телеканалів та інших ЗМІ через прес-релізи і окремо, особисто – журналістів, з якими налагоджений контакт. Причина такої необхідності банальна: прес-реліз можуть відсіяти на початковому етапі координатори чи випускові редактори, яких може не зацікавити ця подія. Натомість, поінформований журналіст, до того ж зацікавлений і такий, що розуміється на темі, здатен проявити ініціативу, знайти вдалу подачу події і переконати редактора у важливості й цікавості теми.

Головне – компенсувати негативні повідомлення про «теракти на Близькому Сході, скоєні ісламістами» повідомленнями позитивними – про культуру, традиції, звичаї мусульман в Україні. Тоді глядач почне розрізнятися «іслам» та «ісламізм», мусульман і терористів. Наразі ж більшість новин про іслам та мусульман має негативний підтекст: так, серед 55 проаналізованих повідомлень у вечірніх випусках новин на «Інтері» (з січня по жовтень 2008 року) лише 3 мали позитивний підтекст, 4 – були скоріше позитивними, ніж негативними, решта – негативними або нейтральними. Таким чином, більшість повідомлень про іслам на телеканалі «Інтер» (47,3%) мали негативну психологічну спрямованість, 40% нейтральну і лише 12,7% – позитивну.

Висновки. В умовах міжцивілізаційного конфлікту, який проявляється серед іншого і на глобальному медіа-просторі, загострюється проблема впровадження нового рівня професійних стандартів у роботі журналістів мас-медіа. Авторка з'ясувала, що ЗМІ опосередковано виступають інструментами розпалення «міжцивілізаційної ворожнечі», ревно обстоюючи позиції однієї з геополітичних формацій. Українські журналісти, усвідомлено чи неусвідомлено, формують і підживлюють ісламофобні настрої в суспільній свідомості, інерційно діючи в системі координат, визначеній Західною цивілізацією. Тож потреба впровадження принципу «міжцивілізаційної об'єктивності» у роботі мас-медіа є назрілою з огляду на поліконфесійність і мультикультурність українського суспільства.

В цьому зв'язку, перед журналістами та науковцями у сфері медіа постає цілий комплекс завдань: 1) визначити роль вітчизняних ЗМІ у світовому конфлікті цивілізацій; 2) свідомо обрати і розробити стратегію діяльності мас-медіа у контексті цивілізаційного конфлікту: певний ЗМІ може стати на оборону однієї з цивілізацій або зайняти нейтральну роль (при цьому кожний ЗМІ вільний самостійно визначити свої цілі у конфлікті цивілізацій); 3) розробити та узгодити адекватну термінологічну базу (визначитися із трактуванням елементів соціальної дійсності, які в різних цивілізаціях тлумачать по-різному) для того, щоб свідомо слідувати обраній стратегії і досягати поставлених цілей.

А н о т а ц і ї

Автор **О.Гнесь** в статті «Стереотипизация ислама и формирование исламофобии в Украине средствами массовой информации» определяет роль украинских СМИ в мировом конфликте цивилизаций и обосновывает принцип «межцивилизационной объективности» в работе журналистов.

Ключевые слова: масс-медиа, медиа-пространство Украины, ислам, терроризм, стереотипы, международные новости.

The author **O.Gnes'** in the article «**Stereotyping of Islam and forming of Islamophobia in Ukraine by mass Medias**» determines the role of Ukrainian mass media in the world conflict between civilizations and also grounds the principle of «inter civilization objectivity» in journalist's work.

Key-words: mass media, media-territory of Ukraine, Islam, terrorism, stereotypes, international news.

*Э.Муратова**
УДК 21:316

ВОПРОСЫ РЕЛИГИИ И ПОЛИТИКИ В ВОСПРИЯТИИ МУСУЛЬМАН КРЫМА

У статті **Е.Муратової** «Питання релігії і політики у сприйнятті мусульман Криму» вжита спроба поглянути на процес ісламського відродження в Криму очима самих мусульман. В ній подані результати соціологічного дослідження, яке допомагає зрозуміти роль ісламу в системі самоідентифікації кримських татар та його вплив на їхнє ставлення до національних органів та держави.

Ключові слова: іслам, кримські татари, Меджліс, органи влади.

Начавшееся после возвращения на родину национальное возрождение крымских татар затронуло разные сферы жизни этноса – политическую, культурную, духовную. Своё особое место в этом процессе занял религиозный ренессанс, что вполне закономерно, учитывая существенную роль, которую традиционно играл ислам в формировании мировоззрения и определении ритма повседневной жизни народа. Очевидно, что и сегодня мусульманская религия является одним из важнейших факторов этнической самоидентификации крымских татар. Для значительной части из них она становится всё более значимым регулятором семейно-бытовых отношений. Нормы морали, принципы и традиции, основанные на исламе, порой эффективнее светских правовых норм регламентируют поведение мусульман полуострова. Помимо семейно-обрядовой сферы, ислам, активно

* Е.Муратова – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри політичних наук та соціології Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського.